

HELMUT WAGNER

*Vom Stoerenfried zum Bürger.
Die "deutsche Frage" im europaischen Kontext.
Ein politischwissenschaftliches Essay*

Mut Verlag
Asendorf 2012, 238 s.

(Erhard Cziomer)

RECENZJE

Recenzowana książka to politologiczny esej, w którym prof. Helmut Wagner z Wolnego Uniwersytetu w Berlinie sformułował ważne przesłanie skierowane do czytelnika, korzystając ze swoich wieloletnich przemyśleń oraz doświadczeń naukowo-dydaktycznych. W centrum jego rozważań znajduje się ewolucja specyficznie pojmowanej „kwestii niemieckiej” w kontekście europejskim w ciągu przeszło 300 lat. Innymi słowy, autor poszukuje odpowiedzi na nurtujące go pytanie: jakie w powyższym okresie były przesłanki i następstwa ewolucji roli Niemiec w Europie – od czynnika zakłócającego pokój (Stoerenfried) do czołowego płatnika (Zahlmeister) oraz gwaranta (Buerger) Europy?

W dziewięciu krótkich rozdziałach autor syntetycznie przedstawia

różne implikacje roli Niemiec w Europie w kontekście zachodzących w niej zmian międzynarodowego układu sił. Zmiany powyższe rozpatruje w trzech fazach ewolucji kwestii niemieckiej:

Pierwsza faza trwała od wojny trzydziestoletniej (1618–1648) do połowy XIX w. W tym okresie podzielone na około 300 państweczek Niemcy były miejscem rywalizacji politycznej ościennych mocarstw w toku wyniszczających konfliktów i wojen.

Druga faza składała się z następujących etapów: od zjednoczenia Niemiec w 1871 r. przez Prusy z kancleżem Ottonem Bismarckiem na czele i utworzenia II Rzeszy Niemieckiej do jej upadku w wyniku przegranej I wojny światowej (1914–1918), od braku stabilizacji wewnętrznej w okresie Republiki Weimarskiej (1919–1933) do ustanowienia dyktatury narodowo-so-

cialistycznej w III Rzeszy przez Adolfa Hitlera i doprowadzenie przez jej politykę agresji i eksterminacji do kolejnego upadku i podziału Niemiec w wyniku II wojny światowej (1939–1945).

Trzecia faza obejmowała procesy od podziału Niemiec w okresie zimnej wojny Wschód–Zachód przez utworzenie dwóch państw niemieckich – RFN i NRD (1949), zintegrowanych w przeciwstawnych ideologicznie blokach polityczno-militarnych, do pokojowego zjednoczenia Niemiec 1989/1990 w wyniku erozji bloku wschodniego oraz rozpadu ZSRR (1991). Powołując się na opinie wielu historyków, pisarzy i publicystów, autor dochodzi do wniosku, że tragedią historii niemieckiej oraz roli międzynarodowej Niemiec do 1945 r. było to, iż Niemcy dysponowały zbyt dużym potencjałem ludzkim i gospodarczym, aby zadowolić się odgrywaniem roli normalnego państwa narodowego, przez co wzbudzały każdorazowo obawy ze strony innych państw i mocarstw przed ich dążeniem do uzyskania przewagi i dominacji w Europie.

Sporo miejsca w swoich rozważaniach autor poświęca roli kwestii niemieckiej w „europejskiej wojnie domowej” (*Europaeischer Buergerkrieg*, s. 109–139), której przebieg – począwszy od wybuchu I wojny światowej, poprzez rewolucję bolszewicką w Rosji (1917/1918), do dojścia Hitlera do władzy i zbrodniczą politykę III Rzeszy od 1933 r., zwłaszcza zaś w czasie II wojny światowej – wycisnął przemożne piętno na obliczu współczesnej Europy i świata,

powodując nie tylko straty ludzkie i materialne oraz zmiany terytorialne, ale i ogromny zamęt ideologiczny. W tym kontekście Wagner dokonuje krytycznego obrachunku zarówno z bolszewizmem i komunizmem w wydaniu radzieckim, jak i narodowym socjalizmem w wydaniu obłąkańczej ideologii Hitlera.

Za ironię najnowszej historii niemieckiej autor uważa między innymi to, że podział Niemiec w 1949 r. stał się – za sprawą polityki integracji europejskiej i odprężenia na linii Wschód – Zachód, prowadzonej przez kanclerza RFN Konrada Adenauera (1949–1963) oraz jego następców, zwłaszcza Willy’ego Brandta (1969–1974) i Helmuta Kohla (1983–1998) – ważną przesłanką za inicjowania polityki integracji ogólnoeuropejskiej w latach 90. Zjednoczone Niemcy widziały bowiem w forsowaniu budowy jedności europejskiej najlepszy wariant rozwiązania swego długofalowego dylematu geopolitycznego w Europie (s. 97–106).

Niewątpliwie do najciekawszych oraz najobszerniejszych części książki można zaliczyć fragmenty poświęcone uwarunkowaniom integracji europejskiej i jej skutkom dla rozwiązania kwestii niemieckiej (rozdział VIII, s. 139–208). Autor koncentruje się na wyeksponowaniu trzech wybranych kluczowych aspektów ewolucji integracji europejskiej, poczynając od utworzenia Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali jako czynnika integracji zachodnioeuropejskiej (1951/1952), poprzez ustanowienie Unii Gospodarczo-Walutowej i wprowadzenie wspólnej waluty euro

(1997–2002), do ostatnich wyzwań i kontrowersji wokół zadłużenia strefy euro (2010–2012). Bardzo wysoko ocenia założenia i znaczenie realizacji metod integracyjnych Jeana Monneta i Roberta Schumana – „małych kroków” oraz współpracy międzyrządowej – dla integracji zachodnioeuropejskiej w XX w. i przejścia do integracji ogólnoeuropejskiej w XXI w., ale zostały one już w dużym stopniu wyczerpane. Stąd też w czasie obecnego kryzysu zadłużenia, obok dotychczasowych, nieskutecznych instrumentów finansowych poszukuje się innych rozwiązań, zarówno działań o charakterze oszczędnościowym (jak np. pakt fiskalny z 2 marca 2012 r.), jak też znajdujących wyraz w projektach różnych wariantów unii politycznej. Nie ma jednak do tej pory rozwiązań adekwatnych do wyzwań i zagrożeń dla UE. Autor rozpatruje także trzy wizje przyszłości Europy, poczynwszy od koncepcji funkcjonalistycznych Waltera Hallsteina, przewodniczącego Komisji Europejskiej (1958–1967), przez plan przyszłości UE w ramach uzgodnionej przez państwa członkowskie Konstytucji dla Europy, aprobowanej przez niemieckiego ministra spraw zagranicznych – Joschkę Fischera (1998–2005), po współczesną, długofalową koncepcję niemieckiego filozofa Jürgena Habermasa, czyli projekt UE jako demokratycznego państwa europejskiego, stanowiącego stowarzyszenie równoprawnych obywateli i narodów Europy jako części społeczności światowej. Pierwsza wizja odegrała ważną rolę w początkowej fazie integracji zachodnioeuropejskiej lat 60., druga doprowadziła czę-

ściowo do uchwalenia przez Konwent Konstytucji dla Europy, która ostatecznie upadła w wyniku negatywnych wyników referendum we Francji i w Holandii (2005). Natomiast wizja Habermasa ma zbyt ogólny i teoretyczny charakter, aby mogła znaleźć zastosowanie praktyczne. W dodatku autor zwraca uwagę na złożoność procedur międzyrządowych i wspólnotowych, które uniemożliwiają szybkie osiągnięcie kompromisu w formie wynegocjowanych Traktatów Europejskich.

Końcowy rozdział autor poświęca podsumowaniu roli Niemiec w najnowszej historii Europy, zwłaszcza zaś w kontekście przyszłości integracji europejskiej. Oceniając dotychczas konstruktywną rolę Niemiec w procesie dochodzenia do jedności europejskiej, zwraca uwagę, że zjednoczenie Europy nie może nastąpić poprzez dążenia do dominacji, lecz poprzez długofalowe i żmudne działania w kierunku udoskonalenia różnych form współpracy i zarządzania integrującego się związku państw, nie wykluczając także unii politycznej w dalszej perspektywie. Proces powyższy posiada charakter obiektywny, gdyż wymóg jedności europejskiej jest ściśle związany z poszukiwaniem stabilnego globalnego ładu międzynarodowego, w którym tylko zjednoczona Europa może odnaleźć odpowiednie miejsce, stosownie do własnych doświadczeń i atutów.

Reasumując, można stwierdzić, że Helmutowi Wagnerowi udało się przedstawić w sposób ciekawy i dociekliwy ewolucję kwestii niemieckiej w kontekście europejskim. Jako stu-

dent, a następnie profesor politologii Wolnego Uniwersytetu w Berlinie, przez ponad 40 lat nie tylko studiował i wykładał, ale osobiście przeżywał zachodzące w tym mieście przemiany istotne dla Niemiec i całej Eu-

ropy. Książka jest godna polecenia wszystkim czytelnikom zainteresowanym nowożytną i współczesną historią Niemiec.

Erhard Cziomer